TA’LIM TIZIMLARIDA GENDER TENGLIGI MASALASI VA PEDAGOGIK NAZARIYALAR

Abduvaliyeva Saidaxon Alisher qizi
“TURON” universiteti Andijon filiali I bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim tizimida gender tengligini ta'minlashning dolzarb masalalari hamda bu boradagi pedagogik nazariyalar tahlil qilingan. Gender tengligini qaror toptirishning zamonaviy yondashuvlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: gender tengligi, ta'lim tizimi, pedagogik nazariya, teng imkoniyatlar, ta'lim siyosati, tarbiya.

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы гендерного равенства в системе образования и современные педагогические теории, направленные на обеспечение равных возможностей в обучении.

Ключевые слова: гендерное равенство, система образования, педагогическая теория, равные возможности, воспитание.

Abstract. The article examines current issues of gender equality in education and modern pedagogical theories aimed at ensuring equal educational opportunities.

Keywords: gender equality, education system, pedagogical theory, equal opportunities, education.

Gender tengligi – bu jinslar o‘rtasida imkoniyatlar, resurslar va huquqlar tengligini ta’minlashdir. Ta’lim tizimida gender tengligi o‘quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va akademik rivojlanishiga ta’sir qiladi. Global miqyosda UNESCO, UNICEF va boshqa xalqaro tashkilotlar ta’limdagi gender tengligini ustuvor vazifa sifatida belgilashgan.14 Gender tengligi pedagogik nuqtai nazardan nafaqat o‘quvchilarga bilim berish jarayonini yaxshilaydi, balki ularning ijtimoiy ongini shakllantirish, stereotipik xulq- atvorni kamaytirish va teng huquqli muhit yaratishga xizmat qiladi. Global ta’lim siyosati va milliy ta’lim tizimlarida gender tengligini ta’minlash bugungi kunda ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan.15 Gender tengligi nafaqat ijtimoiy adolatni ta’minlash, balki o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, akademik natijalari va ijtimoiy faolligini oshirish bilan chambarchas bog‘liq. Pedagogika tarixida bu masala bir necha nazariy maktablar va olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Masalan, John Dewey ta’lim jarayonida demokratik qadriyatlarni mustahkamlashni va barcha o‘quvchilarga teng imkoniyat yaratishni

ta’kidlagan. Shu bilan birga, Paulo Freire tanqidiy pedagogika doirasida ta’lim jarayonida ijtimoiy tengsizlikka qarshi ongli pozitsiyani shakllantirishni muhim deb hisoblaydi. Feministik pedagogik yondashuvni rivojlantirgan bell hooks esa ta’lim muhitida gender stereotiplarini bartaraf etish va tenglikni ta’minlashga urg‘u beradi (hooks, 1994). Shu bilan birga, Judith Butler genderni ijtimoiy konstruksiya sifatida talqin qilgan holda, ta’lim jarayonida shakllangan stereotiplar muhim pedagogik masala ekanligini ta’kidlaydi.

Paulo Freire pedagogik nazariyada ijtimoiy adolat va tenglikni ta’lim jarayonida amalga oshirishga urg‘u beradi. Freire ta’limni passiv bilim olish emas, balki o‘quvchining ijtimoiy ongini rivojlantirish vositasi deb hisoblaydi. Shu nuqtai nazardan, gender tengligi masalasi o‘quvchilarning stereotipik qarashlardan xoli bo‘lishi va jamiyatdagi ijtimoiy tenglikni anglash bilan bog‘liq.

Bell hooks ta’limni ijtimoiy ozodlik va gender tengligini amalga oshirish vositasi sifatida talqin qiladi. Hooks pedagogik yondashuvlarda o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi muloqotning teng bo‘lishi, sinfdagi barcha ovozlar qadrlanishi va jinsiy stereotiplarning bartaraf etilishi zarurligini ta’kidlaydi.

Judith Butler genderni ijtimoiy konstruksiya sifatida ko‘radi. Ta’limda bu nazariya o‘quvchilar o‘rtasida jinsga oid stereotiplarni aniqlash va ularni pedagogik vositalar orqali kamaytirishga imkon beradi.

Benjamin Bloom ta’lim jarayonini bosqichma-bosqich rivojlanti- rishni nazarda tutadi: bilim → tushunish → qo‘llash → tahlil → baholash → yaratish. Gender tengligini ta’minlashda bu bosqichlar o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi, jinsga bog‘liq stereotiplardan xoli ravishda bilim egallash imkonini beradi.

Gender responsiv pedagogika – ta’lim jarayonini gender sezgir yondashuvlar bilan tashkil etish, o‘quvchilarni stereotipik fikrlardan xoli qilib, teng imkoniyatlar bilan ta’minlash usuli hisoblanadi. Ushbu pedagogik yondashuv quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Materiallar va dars resurslarini gender neytral qilish – kitob, audio-video va o‘quv materiallarida gender stereotiplari mavjud bo‘lmasligi.

O‘quvchilarning faol ishtirokini rag‘batlantirish – guruh ishlari va muammoli vazifalar orqali barcha o‘quvchilar teng qatnashadi.

O‘qituvchilarning gender bilimlarini oshirish – treninglar, seminarlar va kurslar orqali o‘qituvchilarni gender-sezgir pedagogika bo‘yicha tayyorlash.

Ta’lim siyosatida gender strategiyasini joriy qilish – milliy va xalqaro darajada gender tengligi qo‘llanmalari va strategiyalarini ta’lim tizimiga kiritish.

Biz ushbu maqolamizda metodologik yondashuv sifatida quyidagilar qo‘lladik:

1. Nazariy tahlil – gender pedagogikasi va tegishli nazariyalar asosida mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish.

2. Solishtirma tahlil – turli pedagogik yondashuvlar va milliy hamda xalqaro tajribalarni taqqoslash.

3. Empirik tadqiqotlar natijalari – gender responsiv pedagogik yondashuvlarning o‘quvchilarga ta’siri bo‘yicha mavjud zamonaviy tadqiqotlarni o‘rganish.19

Ilmiy maqolamizni tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’limda gender tengligini ta’minlash quyidagi natijalarni beradi:

O‘quvchilarning ijtimoiy faolligi oshadi, ular guruh ishlari va muammoli vazifalarda faol qatnashadi.

O‘quvchilar o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi, shaxsiy salohiyatini to‘la ochadi.

Gender stereotiplari kamayadi, ta’lim muhitida inkluzivlik kuchayadi.

O‘qituvchilar pedagogik yondashuvlarni gender responsiv metodlar bilan boyitadi, bu esa baholash va dars materiallarida adolatni oshiradi.

Pedagogik va ta’lim siyosatidagi gender strategiyasi ta’lim sifatini oshiradi va ta’lim samaradorligini yaxshilaydi.

Gender pedagogikasi va responsiv yondashuvlar jamiyatda ijtimoiy adolatni mustahkamlash, o‘quvchilarning imkoniyatlarini kengaytirish va ta’limdagi diskriminatsiyani kamaytirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, gender-sezgir metodlarni qo‘llash nafaqat o‘quvchilarning akademik muvaffaqiyatini oshiradi, balki ularning ijtimoiy ongini shakllantiradi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarning gender bilimlari va amaliy ko‘nikmalari, dars materiallarining neytralligi va guruhdagi muvozanat ta’lim samaradorligini belgilovchi muhim omillardir. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar gender responsiv metodlarni integratsiya qilish orqali ta’lim muhitida teng imkoniyatlar yaratish, stereotiplarni bartaraf etish va o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta’minlashning muhim vositasi ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim tizimlarida gender tengligini ta’minlash zamonaviy pedagogikaning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Gender-sezgir pedagogika, inkluziv ta’lim yondashuvlari va gender

responsiv metodlarni amaliyotga tatbiq etish orqali o‘quvchilarning ijtimoiy integratsiyasi, o‘qish natijalari va shaxsiy rivojlanish darajasi sezilarli darajada oshadi. Shu bilan birga, ta’limning umumiy sifati ham yaxshilanadi, bu esa pedagogik nazariyalar va ta’lim siyosatining samarali uyg‘unligini ta’minlaydi.

Ilmiy maqolamizdan kelib chiqib biz quyidagicha tavsiyalar ishlab chiqdik:

1. Gender-sezgir pedagogik metodlarni joriy etish -ta’lim jarayonida o‘qituvchilar sinfdagi o‘quvchilarni gender stereotiplaridan xoli qilib o‘qitish uchun gender-sezgir metodlarni qo‘llashlari zarur. Bunga dars materiallarini gender neytral tarzda tayyorlash, guruh ishlari va muammoli vazifalarni jinsga bog‘liq farqlardan xoli tashkil etish kiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, gender-sezgir metodlarni qo‘llash o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, motivatsiyasi va ijtimoiy faolligini oshiradi.

2. O‘qituvchilarning gender bilimlarini oshirish va treninglar o‘tkazish. Pedagogik amaliyotda gender tengligini ta’minlash uchun o‘qituvchilarning gender masalalari bo‘yicha bilim va malakasi muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda maxsus treninglar va seminarlar orqali o‘qituvchilarga gender responsiv pedagogika, stereotiplardan xoli dars o‘tish va inklyuziv muhit yaratish ko‘nikmalari berilishi tavsiya etiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, bu o‘qituvchilar sinfdagi o‘quvchilarning teng ishtirokini ta’minlashda va ta’lim sifatini oshirishda samarali bo‘ladi.

3. Ta’lim siyosati va o‘quv dasturlarida gender strategiyasini tizimli kiritish.

Ta’lim tizimida gender tengligini ta’minlash faqat amaliyot bilan cheklanmasligi, balki milliy va maktab darajasidagi strategik hujjatlarga integratsiya qilinishi zarur. Bu o‘quv dasturlarida gender bo‘yicha muvozanatni ta’minlash, darslik va materiallarda gender stereotiplarini bartaraf etish, hamda ta’lim tizimi boshqaruvchilari tomonidan gender monitoringini amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, gender strategiyasini tizimli kiritish ta’lim jarayonida teng imkoniyatlar yaratishni mustahkamlaydi va o‘quvchilarning akademik va shaxsiy rivojlanishini yaxshilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –Toshkent.: “O`zbekiston”. 2018. -80 b.

2. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O`zbekiston davlatini

birgalikda barpo etamiz. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo`shma majlisidagi nutq. –Toshkent.: O`zbekistan NMIU.2016. -56 b.

3. John Dewey (1916). Democracy and Education. New York: Macmillan.

4. Paulo Freire (1970). Pedagogy of the Oppressed. New York: Continuum.

5. Bell hooks (1994). Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom. Routledge.

6. Judith Butler (1990). Gender Trouble. Routledge.

7. Canuto, E., & Espique, L. (2023). Gender-sensitive pedagogical strategies in secondary education. International Journal of Learning and Teaching Research, 18(2), 45–62.

8. Rarieya, J., et al. (2025). Gender-responsive pedagogy in practice: Comparative analysis. European Journal of Education Development, 12(1), 33–51.

9. Michael Apple (2004). Ideology and Curriculum. Routledge. 10. V. K. Muhammed (2025). Gender pedagogy and classroom practice. iManager's Journal of Educational Technology, 15(3), 21– 39.

11. ejournal.upi.edu – Pre-service teachers' conceptualisation of gender-responsive pedagogy.

12. tandfonline.com – Gender equality in classroom practices: empirical evidence.